

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ КОНТРОЛЮ НА ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Анотація. У статті авторкою розкрито особливості впливу контролю на формування навчальної мотивації студентів, акцентовано увагу на психологічних аспектах контролю й оцінювання.

Ключові слова: мотивація, навчальна мотивація студентів, контроль, оцінювання.

Аннотация. В статье автором раскрыты особенности влияния контроля на формирование учебной мотивации студентов, акцентировано внимание на психологических аспектах контроля и оценивания.

Ключевые слова: мотивация, учебная мотивация студентов, контроль, оценивание.

Annotation. The article highlights the features of influence of the control to student's educational motivation.

Key words: motivation, educational motivation of students, the control,

Актуальність. Ефективний контроль є однією з головних проблем у дидактиці. Неправильна організація цієї істотної частини навчального процесу негативно позначається на успішності навчання. Без науково обґрунтованого, ретельно спланованого й організованого контролю процесу й результатів навчально-пізнавальної діяльності неможливе ні педагогічне керівництво, ні керування формуванням особистості студента.

Результати контролю є необхідним джерелом офіційних рішень щодо успішності навчальної діяльності. Зміст більшості функцій контролю досить глибоко розкритий у педагогічній літературі. Педагоги успішно реалізують ці функції при організації контролю. У той же час мотиваційна функція контролю вивчена недостатньо. Як показує практика, у ВНЗ не приділяється належної уваги формуванню навчальної мотивації студентів, для рішення цього завдання рідко використовується контроль, хоча він є однією зі складової управлінської діяльності викладача. Звичайно контроль використовують тільки як інструмент

здійснення «зворотного зв'язку». Переважну більшість викладачів не дуже турбує те, як впливає форма, вигляд і час проведення контролю на взаємини в групі, на ставлення студентів до навчального предмета.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання контролю навчання у вищій школі вивчали: А. Алексюк, С. Архангельський, Ю. Бабанський, О. Безносюк, В. Безпалько, М. Махмутов, Н. Тализіна (психолого-педагогічні аспекти контролю), В. Бочарнікова, І. Булах, Л. Добровська, В. Ільїна, Е. Лузік, О. Мокрова, І. Романюк (сучасні підходи до організації контролю навчання). Певний інтерес щодо предмета нашого дослідження становлять роботи І. Волощука, С. Гончаренка, М. Євтуха, І. Зязюна, О. Киричука, В. Козакова, В. Маслова, Н. Ничкало, О. Савченко, В. Сидоренка, А. Степанюк та ін., присвячені проблемам розвитку особистості, її ціннісних орієнтацій, пізнавальних здібностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поряд з оцінкою якості певного етапу навчального процесу, рівня підготовленості суб'єкта, що пізнає, важлива й інша функція контрольних процедур - сприяння формуванню стійкої позитивної навчальної мотивації. Актуальність нашого дослідження підкріплюється думкою відомого психолога Н.Ф. Тализіної про те, що зусилля дослідників повинні бути спрямовані на подальше вивчення умов, за яких контроль «сприяє розвитку позитивних мотивів навчальної діяльності й закріпленню отриманих знань» [6, 103]. Варто підкреслити не тільки те, що правильно організований і своєчасний контроль підвищує мотивацію навчання, але й те, що неправильна організація контролю призводить до втрати інтересу до навчання. У дослідженнях Н.Ф. Тализіної зазначено, що «зворотний зв'язок виконує функцію підкріплення тільки в тому випадку, коли її зміст має відношення до мотивів навчальної діяльності студента. Зворотний зв'язок сприяє також позитивній навчальній мотивації, якщо здійснюється з урахуванням потреби учня в перевірці правильності своїх дій і з урахуванням об'єктивної успішності його роботи» [6, 103].

Контроль разом із фіксацією змін у здійсненні діяльності, її динаміки допомагає звернути увагу студентів на можливості, що ними до кінця не використані, підтримати позитивну мотивацію, направити на постановку перед собою нових навчальних цілей.

Особливо необхідно сказати й про психологічне підґрунтя контролю й оцінювання. Нерідко через непродумані дії педагогів у студентів може сформуватися страх контролю взагалі, вони починають сприймати контроль не як невід'ємний елемент власної діяльності, а як певний зовнішній вплив щодо їх діяльності й них самих.

Більшість сучасних методик оцінювання дотепер орієнтована на результативну складову. Оцінка процесуальної частини навчання, тобто аналіз того, як був досягнутий той чи інший результат, проводиться дуже рідко. У зв'язку із цим відмітимо, що аналіз літератури й власні спостереження показали, що для студентів значимим є не тільки результат роботи, але й процес його досягнення. Орієнтація педагога на оцінку тільки кінцевих результатів створює розбіжність між отриманою оцінкою й самооцінкою студента, що призводить до виникнення негативного ставлення до навчання.

У процесі організації навчальної діяльності, як відзначає Л.К. Маркова, вивчення кожної теми повинне складатися з трьох основних етапів: мотиваційного, операційно-пізнавального й рефлексивного-оцінного [3, 48]. На перший погляд, виходячи з назв, про мотивацію можна говорити тільки щодо першого етапу. Однак, на нашу думку, мотивація, як і контроль, є необхідним елементом усіх етапів, і викладач може грамотно використати контрольні процедури як засіб формування навчальної мотивації студентів.

Традиційно мотиваційний етап розуміється як повідомлення, чому й для чого потрібні нові знання. Інакше кажучи, з метою актуалізації пізнавальних і соціальних мотивів використовуються різноманітні вербальні засоби. Ми пропонуємо додатково використати спеціально організований контроль, за допомогою якого можна вирішити два завдання. По-перше, актуалізувати мотив

досягнення успіху, а по-друге, підсилити інтерес до майбутньої навчальної діяльності.

Допомогти студентові повірити у свої сили можна за допомогою констатації наявності базових для майбутньої роботи знань, умінь і навичок. У процесі виконання спеціально розроблених для вирішення цього завдань студент або переконується в тому, що має необхідну «базу» для успішного виконання майбутньої роботи, або бачить прогалини у своїй наявній «базі». Результати контролю в обох випадках допомагають витіснити мотив уникнення невдачі мотивом досягнення успіху. У другому випадку це можливо завдяки часу виконання роботи, протягом якого студент здатний «заповнити» прогалини. Реальність досягнення мети додасть навчальним мотивам особливо сильний спонукальний характер.

Посилення інтересу до навчальної діяльності досить значиме, оскільки інтерес справедливо вважається одним з найдієвіших пізнавальних мотивів. Ставити відповідні завдання доцільно таким чином, щоб протягом їх виконання, студент звернув увагу на те, що для завершення вирішення обсягу його базових знань й умінь не вистачає. Позитивний вплив на мотивацію буде зроблено тільки в тому випадку, коли наявний обсяг не набагато менший за обсяг потрібного. Адже доведено, що за віддаленості мети заохочення буде не надто вираженим, оскільки в людини виникає розуміння нереальності досягненні мети, відчуття безнадійності передбачуваної діяльності. Близькість мети спонукає до її досягнення.

У процесі розробки контрольних завдань для першого етапу рекомендуємо дотримуватися наступних правил:

- опиратися на актуальні знання й досвід студентів, використовувати знайомі терміни, символи тощо;
- допомагати студентам зрозуміти, за допомогою яких знань вони зможуть справитися з майбутньою роботою.

На другому, операційно-пізнавальному етапі студенти опановують навчальні дії й операції, адекватні змісту навчання. Поточний контроль

організовується з таким розрахунком, щоб у кожного студента була можливість внести в арсенал своїх знань відповідні корективи до моменту одержання нової порції інформації. Якість пізнавальної діяльності окремої людини визначається як біологічно наслідуваними особливостями вищої нервової діяльності, так і соціальними факторами. Педагогами-практиками було встановлено, що висока позитивна мотивація може компенсувати недостатньо розвинені гностичні здібності, але високий рівень здібностей не може компенсувати низький рівень мотивації і, як наслідок, не може призвести до значних успіхів у навчанні. Істотний позитивний вплив на навчальну мотивацію на даному етапі можуть зробити позитивні емоції, викликані процесом діяльності й досягнутих результатів.

Самостійне вирішення проблеми пов'язане з переживаннями, емоціями (подив при труднощах, досада при невдачі, радість, полегшення, емоційний підйом - при успіху). Емоції впливають на пошукову творчу діяльність: навіть «мікровідкриття», досягнуте самостійно, зміцнює впевненість людини в собі, викликає задоволення, стимулює подальшу роботу думки.

Розглянемо один із варіантів проведення контролю на операційно-пізнавальному етапі. Виходячи з того, що студенти можуть зробити поточну роботу за певний час, передбачаються своєрідні «точки контролю». На кожній з них вирішується завдання мотивації на виконання наступної частини поточної роботи. Для цієї мети можна використати завдання, що допомагають студентам актуалізувати необхідні в цей момент знання.

Кількість «точок контролю» залежить від індивідуальних особливостей студента. При організації й проведенні контролю варто взяти до уваги дослідження М.Ф. Тализіної. Зокрема факт, що студент, який хоче самостійно вивчити запропонований матеріал або творчо підійти до вирішення завдання, буде нудьгувати на занятті, побудованому за принципом «від і до», зокрема, в тому випадку, коли використовується зовнішній контроль. І навпаки, студент, не здатний ще до творчої, самостійної діяльності, буде почувати себе в ситуації гіпернапруги при епізодичному контролі, контролі за кінцевим результатом і у

процесі використання самоконтролю. Важливо враховувати, що якщо студент здатний здійснювати контроль у внутрішній формі, змушування здійснювати його в зовнішній формі призводить до негативного результату [6, 8].

Розбивка роботи на етапи за допомогою «точок контролю» дає студентові можливість отримати кілька маленьких перемог. Це позитивно впливає на навчальну мотивацію, тому що відомо, що формування інтересів обумовлене позитивним підкріпленням, особистість розвивається в тому напрямку, в якому має успіх.

Якщо результати виконання дії відповідають «критеріям (зовнішнім і внутрішнім), ці результати починають виступати як ситуативні мотиви виконання наступних дій» [1, 60]. Успіхи надихають студента, а задоволення від досягнутого результату призводить до задоволеності родом занять, тобто до позитивного ставлення до своєї діяльності. Негативне ставлення до предмета, у свою чергу, може призводити до більш низької засвоєності знань і більш повільного отримання навичок.

У процесі розробки контрольних завдань для другого етапу рекомендується дотримуватися наступних правил:

- розбивати за допомогою «точок контролю» складні (об'ємні) завдання на частини;
- передбачати завдання, пов'язані з ситуацією-парадоксом, що допомагають побачити, як іноді очевидна відповідь виявляється у процесі перевірки неправильною;
- включати такі завдання, виконання яких допоможе студентові зв'язати в єдине ціле навчальні елементи.

Останній, рефлексивно-оцінний, етап пов'язаний з аналізом проробленої роботи, порівнянням досягнутих результатів з еталоном та їхньою оцінкою. Від організації цього етапу залежить логічна завершеність усієї діяльності, результат виступає важливим фактором у створенні психологічного клімату. Оцінка містить у собі кваліфікацію ступеня розвиненості певної властивості в оцінюваній особи, а також якісну (у вигляді словесного опису) характеристику

його дій або результатів діяльності й кількісну (наприклад, у вигляді бала). Точність і повнота оцінки визначають раціональність руху до мети. Від оцінки залежить вся орієнтовна й, взагалі, будь-яка діяльність у цілому. Оцінка - один з діючих засобів, що перебувають у розпорядженні педагога, мотивації навчання, впливу на особистість. Саме під впливом об'єктивного оцінювання в студентів створюється адекватна самооцінка, критичне ставлення до своїх успіхів.

Оцінне судження педагога традиційно завершується виставлянням оцінки. Найчастіше студент сприймає оцінку як результат оцінки власної діяльності, у той час вона є результатом оцінки його знань. Тому оцінка стала символом успіхів і невдач, що в крайніх випадках призводить до порушення природного педагогічного й пізнавального процесу. Цей факт дозволяє відмітити недолік - ототожнення традиційної оцінки й якості навчальної діяльності студента.

На нашу думку, вирішення цієї проблеми полягає в обов'язковому обґрунтуванні оцінки перед її оголошенням, це дозволить направити увагу студента, насамперед, на якість самих знань, оцінюваних у цей момент. Доцільно підтримувати в студента почуття впевненості у власних силах у процесі оцінки результатів діяльності. Для формування стійкої позитивної мотивації навчальної діяльності важливо, щоб оцінка роботи містила в собі якісний аналіз, підкреслення «всіх позитивних моментів, просувань в освоєнні навчального матеріалу й виявлення наявних недоліків, а не тільки їхню констатацію» [2, 62].

При обґрунтуванні бальної оцінки викладачеві варто підкреслити, що вона є сумою балів, якими відзначені всі позитивні сторони роботи. Накопичувальна система балів сприяє створенню стійкої мотивації більше, ніж система, за якої віднімання балів від максимально можливого за недоліки в роботі. Важливо пам'ятати про те, щоб всі контрольні процедури були коректними й не принижували особистість. Позитивні оцінки, як і їх позитивна динаміка, сприймаються студентом як успішність його навчальної діяльності.

Оцінка мотивує до досягнень, якщо сприймається як об'єктивна і справедлива, вказує способи поліпшення діяльності, тобто має конструктивний характер. Справедливою студенти вважають оцінку, що враховує результати

їхніх зусиль, вкладених у роботу, і не залежить ні від яких інших умов, у тому числі від стосунків із викладачем.

Студенти повинні знати, яких результатів очікує викладач, і за якими критеріями оцінюється їх діяльність. «Люди суб'єктивно визначають співвідношення отриманої винагороди з витраченими зусиллями й потім співвідносять це з тим, що мають інші люди, виконуючи аналогічну роботу. Доки люди не почнуть думати, що вони одержали справедливу винагороду, вони будуть прагнути зменшити інтенсивність праці» [4, 74]. Тому досвідчені педагоги, оцінюючи студента, щораз обґрунтовують оцінку.

Твердження, що оцінка - це педагогічний стимул, що поєднує в собі властивості заохочення й покарання, більше підходить для учнів школи, ніж для студентів. Справа в тому, що для більш зрілої особистості сама невдача є покаранням, а успіх - заохоченням. Проте викладач не повинен ігнорувати бажання студента отримати гарну оцінку, оскільки це є вже більш важливим спонукальним фактором - мотивом.

Отже, підсумовуючи вище зазначене можна запропонувати наступні рекомендації:

- разом зі студентами аналізувати шляхи, за якими вони прийшли до тих чи інших результатів. Як відомо, колективне обговорення з акцентуванням уваги на індивідуальних досягненнях піднімає дух здорового змагання й підкріплює бажання краще вчитися;

- доручити аналіз частини результатів, обраних викладачем, студентам. По-перше, це буде позитивно впливати на формування почуття відповідальності, а по-друге, необхідність давати пояснення щодо результатів потребує вміння мислити й користуватися мовою науки.

Подібні індивідуально-рольові й взагалі колективні форми діяльності при проведенні контрольних процедур допоможуть студентові усвідомити користь контрольних процедур, прийняти їхнє проведення як належне, щоб він відчув себе суб'єктом навчально-виховного процесу, зрозумів, що грає в цьому процесі не підпорядковану, а досить активну й важливу роль.

Не дивлячись на особливості розглянутих етапів, у кожному з них є спільне. Існують дві незалежні мотиваційні тенденції: прагнення до успіху й прагнення уникнути невдачі. На оптимальні поєднання пізнавальної й високої потреб у досягненнях указується в дослідженні навчальної діяльності студентів П.Г. Лузаном, Л.П. Одерій, Ю.М. Орловим, Н.Д. Твороговою, В.І. Шкуркіним,

Для мотиву досягнення успіху характерне бажання виконувати щось складне, за можливістю швидко й самостійно, досягати високих показників, змагатися з іншими й випереджати їх, удосконалюватися, підвищувати самоповагу. Мотив уникнення неуспіху виникає під впливом страху зазнати невдачі і відчуття приниження. Людина з таким мотивом прагне уникнути невдачі навіть ціною сильної трансформації первісної мети, її повного не досягнення.

Студент із мотивом уникнення невдачі є більш пасивним, тому контроль бажано організувати таким чином, щоб сприяти вибору студентами стратегії досягнення успіху. Для цього необхідно враховувати низку умов:

- характер діяльності (запропоновані завдання повинні викликати інтерес і бажання виконувати їх до кінця);
- ступінь складності (у мотиваційному розвитку, як і в процесі навчання, варто враховувати «зону найближчого розвитку»);
- часовий фактор (за недоліку часу студенти з мотивом, спрямованим на уникнення невдачі, практично припиняють працювати);
- рольову позицію викладача (викладач повинен бути вмотивованим на поліпшення результатів студентів, методи винагороди повинні превалювати над методами покарання).

Успіхи позитивно впливають на силу й стійкість мотивів. Невдачі, навпаки, призводять до виникнення фрустрації й впливають на мотивацію. Багаторазово повторювані невдачі можуть мати наслідки двох видів. В одному випадку людина думає, що не здатна до даної діяльності й у неї виникає бажання припинити її, мотиви гублять силу й стійкість. В іншому випадку людина бачить причину своїх неуспіхів не в собі, а в зовнішньому середовищі. Це може призвести до агресивної реакції на зовнішні об'єкти, прагнення домогтися мети у

будь-якому випадку, навіть всупереч реальним можливостям.

Варто відзначити, що не тільки постійні невдачі, але й регулярно повторювані успіхи здатні вплинути на мотивацію. У деяких студентів необґрунтовано з'являється завищена самооцінка, самозаспокоєність і, як наслідок, послаблення мотиву. Успіх, що впливає після невдачі, а також невдача, що наслідуює успіх, змушують людину щось змінювати у своїй поведінці. У зв'язку з цим «успішним» студентам рекомендується давати більш складні завдання, використовувати «твердіші» критерії оцінки.

Зазначимо, що мотивація досягнення успіху, залежно від спрямованості, є двох видів: внутрішня й зовнішня. Внутрішня пов'язана із проявом творчих сил і здібностей, подоланням труднощів, з «радістю відкриття». Зовнішня мотивація досягнення пов'язана з авторитетом, престижем, честолюбством. Очевидно, що при формуванні навчальної мотивації акцент необхідно робити саме на внутрішній мотивації досягнення.

Висновки. Отже, ми обґрунтували можливість і доцільність у процесі проведення контрольних процедур цілеспрямовано формувати й, за необхідності, коректувати навчальну мотивацію студентів.

Література

1. Аузіна А. О. Система комплексної діагностики знань студента / А. О. Аузіна, Г. Г. Голуб, А. М. Возна. — Львів : Львів. банків. ін-т НБУ, 2002. — 38 с.
2. Лузан П. Г. Методи контролю в системі активізації навчання студентів / П. Г. Лузан // Науковий вісник Національного аграрного університету : зб. наук. пр. — К., 2003. — Вип. 67. — С. 157—169.
3. Маркова А.К. Формирование мотивации учения : Книга для учителя / Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. — М. : Просвещение, 1990. — 192 с.
4. Одерій Л. П. Основи системи контролю якості навчання : навч. посіб. / Л. П. Одерій. — К. : ІСДО, 1995. — 132 с.
5. Оцінка знань студентів та якості підготовки фахівців (методичні та методологічні аспекти) : навч. посіб. / А. Й. Ягодзінський, А. О. Муромцева, Л. В. Іванова [та ін.] ; за ред. А. Й. Ягодзінського. — К. : ІЗМН, 1997. — 216 с.
6. Талызина Н.Ф. Педагогическая психология : Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / Талызина Н.Ф. — М., 1998. — 188 с.